

Flora Danica. Tab. XXX.

OMSLAGETS
FORSIDE:
»Oeders trolldurt«
(*Pedicularis oederi*
Vahl ex Hornem.).

»Oeders Trolldurt« & »Kongescepter«

AF IB FRIIS

Skønhed er vel ikke altid et fremtrædende træk i naturvidenskabelige fag, men kunstnerisk veludførte og videnskabeligt korrekte illustrationer har i århundreder været af betydning for naturhistoriske studier. Vi har overleveret smukke, botanisk korrekte illustrationer i et manuskript af Dioscorides' »De Materia Medica« (Om lægemidler), udført i Konstantinopel kort efter år 500 og nu ejet af Østrigs nationalbibliotek. Gode illustrationer fik dog først stor videnskabelig betydning efter spredning af bogtrykkerkunsten fra ca. år 1500. De smukt og korrekt udførte træsnit i Leonhart Fuchs' »De historia stirpium commentarii insignes« (Betydningsfulde kommentarer om lægeplanternes historie; 1542) illustrerer hver enkelt af mere end 500 medicinsk vigtige plantearter. Bogen blev oversat til flere moderne sprog, og illustrationerne sikrede planternes genkendelighed, skønt beskrivelserne ikke altid blev korrekt oversat.

Da den svenske botaniker Carl von Linné i midten af 1700-tallet systematiserede kendskabet til de dengang ca. 8000 navngivne plantearter, satte han spørgsmålstegn ved mange illustrationer udgivet siden Fuchs' værk. Blandt andet i værket »Philosophia botanica« (1751) klassificerede Linné skånselsløst tidligere forfattere efter deres illustrationers (u)pålidelighed og tilføjede, at »et herbarium, en samling af pressede og tørrede planter er altid bedre end ethvert billede«.

Den tyske læge Georg Christian Oeder blev i 1752 på vegne af Frederik V inviteret til Danmark for at fremme økonomisk udnyttelse af naturressourcerne i det dansk-norske dobbeltmonarki. Oeder foreslog som en af sine vigtige opgaver at udgive et værk med illustrationer af alle dobbeltmonarkiets planter, af hvilke de norske var de mindst kendte. Efter lange rejser i Norge sammen med kunstneren Martin Rössler udsendte han i 1761 en programerklæring om det kommende »Verk, som på Kongelig Befaling skal udgives, FLORA DANICA kaldet«, og senere samme år udkom det første hæfte med 60 kobberstukne og håndkolorerede tavler. I programmet tog Oeder afstand fra Linnés korte, latinske beskrivelser og nye videnskabelige navngivningssystem, hvorefter hver planteart skulle kendes ved et toledet navn bestående af et slægts- og et artsnavn. I stedet ville Oeder sætte et system af illustrerede standardværker af høj kunstnerisk

og videnskabelig kvalitet, bekostet af Europas fyrster og tilsammen dækkende hele kontinentet. Herved kunne man let identificere Europas planter og henvise til dem med værkernes tavlenumre i stedet for at benytte Linnés navne, som han kritiserede for at være ustabile. De var baseret på korte beskrivelser, der kun adskilte arten fra de tidligere kendte, og i Linnés system ændredes navnene ved fremskridt i videnskaben, når slægternes afgrænsning blev omdefinert, og slægtsnavnene følgelig blev forandret. På tavlerne i »Flora Danica« anførte Oeder derfor kun tavlens nummer, og i hvert hæftes tekstafsnit blev de videnskabelige navne, som plantearten måtte have fået siden 1600-tallets begyndelse, nævnt i kronologisk rækkefølge, således at Linnés navne kom sidst. Linné tog dette ilde op og henviste i »Species Plantarum« (2. udg.; 1762) til tavlerne i »Flora Danica« med det ældste navn, som Oeder havde medtaget. Men dette syntes Oeder ikke om, hvilket medførte en brevveksling mellem Oeder og Linné, hvor hver holdt på sit.

Oeders ideer om navngivning i form af numre i standardværker er for længst forkastet, og Linnés principper sejrede, med tiden selv i »Flora Danica«. Men historien om planten på denne bogs forside giver alligevel Oeder lidt ret. En kunstnerisk veludført illustration kan være bedre end de kort beskrivelser, som Linné tilstræbte. På rejserne i Norge fandt Oeder og Rössler i Dovre mellem Tofte og Fogstuen en plante, som Oeder efter Linnés beskrivelser i »Systema Naturae« (10. udgave) identificerede som *Pedicularis flammea* L. og publicerede som Tavle 30 i »Flora Danica«. Men dét var en fejlbestemmelse, formodentlig på grund af Linnés korte beskrivelser. Tavle 30 viste imidlertid så mange karakteristiske træk, at Oeders efterfølger som redaktør af »Flora Danica«, Martin Vahl, kunne konstatere, at Oeders plante var en hidtil ubeskrevet art. Desværre døde Vahl inden han fik udgivet sin iagttagelse, og det blev den følgende redaktør af »Flora Danica«, Jens Wilken Hornemann, der i 1806 offentliggjorde det nye navn *Pedicularis oederi* Vahl ex Hornem. (»Oeders trolldurt«). I rubrikken om plantens nytte skriver Hornemann lidt usædvanligt for en naturvidenskabelig afhandling: »En meget smuk Plante.« Vahls og Hornemanns konklusion holder stadig og viser, at en

smuk tegning – trods en fejllæsning af beskrivelsen – kan lede til et holdbart forskningsresultat, og det giver på en måde Oeder ret i forhold til Linné hvad angår betydning af beskrivelser og illustrationer.

Desværre er »Oeders troldurt« aldrig fundet i det nuværende Danmark, ikke engang når man medregner Grønland og Færøerne, de andre dele af rigsfællesskabet. Planten er udpræget arktisk-alpin og findes, ud over fjeldområder i Norge og Sverige, i bjerge i Centraleuropa, Rusland og Centralasien og når mod øst til Kina, Japan og Alaska.

Bagsidens illustration, Tavle 26 i »Flora Danica«, viser en beslægtet, men meget større art med det danske navn »kongescepter« (*Pedicularis sceptrum-carolinum* L.), som Oeder og Rössler fandt ved Røros i Norge sydøst for Trondhjem. Planten blev først opdaget og illustreret af Uppsalaprofessoren Olof Rudbeck den Yngre under en laplandsrejse i 1695. Rejsen var betalt af Karl XI, men da Rudbecks bog »Nora Samolad eller Uplyste Lapland« udkom i 1701, var Karl XII blevet konge. Heldigvis kunne både det latinske »Sceptrum Carolinum« og det svenske navn »Kung Karls spira« også henvise til den nye konge, og i svulstige vendinger dedicerede Rudbeck bogen til sejrherren fra Düna

og Narva og fremhævede »Kung Karls spira« som et strålende symbol på den svenske kongemagt.

Bestande af denne imponerende plante er to gange fundet i midtjyske moser, der behørigt blev fredet, men trods dette er »kongescepter« hver gang udryddet i Danmark på grund af opdyrkning og afvanding. Arten er ikke så udpræget arktisk-alpin som »Oeders troldurt« og findes fra Nord- og Centraleuropa gennem Centralasien til det østlige Sibirien, det nordlige Kina og Korea.

Illustrationerne på for- og bagside er gengivet efter de originale mønsterark, der blev anvendt som forlæg ved håndkolorering af de eksemplarer af værket »Flora Danica«, der blev solgt eller distribueret. Mønsterarkene opbevares nu i Statens Naturhistoriske Museums arkiv.

Litteratur

Friis, I., 2019. »G.C. Oeder's conflict with Linnaeus and the implementation of taxonomic and nomenclatural ideas in the monumental Flora Danica project (1761-1883)«, i: *Gardens' Bulletin*, Singapore, bind 71 (Supplement 2), s. 53-85. Doi:10.26492/gbs71(suppl.2).2019-07.

OMSLAGETS
BAGSIDE:
»Kongescepter«
(*Pedicularis sceptrum-*
carolinum L.).

Flora Danica Tab. XXV
26